

Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο

Τόμ. 9, Αρ. 1 (2016)

Τεύχος 9-10

παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο

διεθνής περιοδική έκδοση παιδαγωγικών προβληματισμών

Θεματικός τόμος: Ζητήματα του σύγχρονου παιδαγωγικού λόγου: Προβληματισμοί, θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές πρακτικές
Επιμέλεια Τεύχους: Μαρία Δάρρα & Αλιβίζος Σοφός

Τεύχος, 9-10 2018

Επικοινωνία γονέων παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες και εργαζομένων στην ειδική αγωγή

Ασημίνα Τσιμπιδάκη

doi: [10.12681/revmata.31164](https://doi.org/10.12681/revmata.31164)

Copyright © 2022, Ασημίνα Τσιμπιδάκη

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιμπιδάκη Α. (2022). Επικοινωνία γονέων παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες και εργαζομένων στην ειδική αγωγή. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, 9(1), 77–89.
<https://doi.org/10.12681/revmata.31164>

Επικοινωνία γονέων παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες και εργαζομένων στην ειδική αγωγή

Ασημίνα Τσιμπιδάκη¹
tsimpidaki@rhodes.aegean.gr

Abstract

The target of this research is to depict the views of professionals in special education related to the communication they develop with parents raising a child with special educational needs. More specifically, the study examines the form, the frequency, the difficulties that occur in communication process, and their proposals for an effective communication. This study constitutes a qualitative survey with quantitative comparative elements. The sample were 60 professionals in special education. Data were collected with the use of a structured interview. The findings indicate that communication is a continuous contact and exchange of information. The mother is the key person who comes in contact with the professionals. Professionals don't testify with certainty whether the parents are cooperative, however, they indicate satisfaction with the fact that parents follow their instructions and advice. They communicate with parents on a regular basis, even though a specific workplace doesn't exist, and they mention many efforts and actions for an effective communication. The main communication axis is the child with special educational needs itself. Also, they refer various boundaries in the communication process and, at the same time, they suggest effective ways aiming to resolve these difficulties.

Keywords: communication, special education employees, parents, child with special educational needs

1. Εισαγωγή

Η πλειονότητα των παιδιών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρίες (ε.ε.α./α.) απαιτούν την υποστήριξη και τη συνεργασία από ένα ευρύ φάσμα εμπλεκόμενων: κοινωνικές υπηρεσίες, υγεία, εκπαίδευση, οικογένεια, εθελοντές και ανεξάρτητους φορείς. Αυτή η ανάγκη στήριξης και συνεργασίας είναι συνεχής και μπορεί να διαρκέσει καθ' όλη τη διάρκεια της παιδικής, ηλικίας, αλλά και μέχρι την ενηλικίωση. Το αίτημα για επικοινωνία και συνεργασία ειδικών και οικογένειας έχει καθιερωθεί στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής και νομοθετικής πολιτικής στο διεθνή και ελληνικό χώρο (Τσιμπιδάκη, 2013) και έχει αποδειχθεί με πλήθος ερευνών η σημαντικότητα της επικοινωνίας και της συνεργασίας ανάμεσα στην οικογένεια με παιδί με ε.ε.α./α. και τους ειδικούς επαγγελματίες (Γεωργίου, 2000; Dale, 2000; Δαβάζογλου & Κόκκινος, 2003; Δασκαλάκη, Δρόσος & Κυριακίδης, 2002; Συμεού, 2003; Σακελλαρίου, 2006; Seligman & Darling, 2007).

Στο χώρο της ειδικής αγωγής, η εμπλοκή των γονέων διένυσε ένα μακρύ δρόμο που ξεκίνησε από το στάδιο στο οποίο η οικογένεια δεν λάμβανε καμία υποστήριξη και ο επαγγελματίας είχε τον ρόλο του ειδικού (*the expert model*), και κατέληξε στη σύγχρονη εποχή της συνεργασίας των εμπλεκόμενων μερών (Τσιμπιδάκη, 2013), μέσα από περισσότερο συνεργατικά μοντέλα συνεργασίας, όπως είναι:

- το μοντέλο της μεταμόσχευσης (*the transplant model*): όπου οι επαγγελματίες μοιράζονται, «μεταμοσχεύουν» τις εξειδικευμένες γνώσεις τους στους γονείς, βοηθώντας τους ταυτόχρονα να γίνουν πιο ικανοί και έμπειροι στο να μπορούν να βοηθήσουν οι ίδιοι τα παιδιά τους,
- το καταναλωτικό μοντέλο (*the consumer model*): το οποίο αναγνωρίζει νέα δικαιώματα στους γονείς, μέσα από κάποια μεταβίβαση δύναμης από τους επαγγελματίες στους γονείς, στους οποίους θα πρέπει να αναγνωρίζεται δύναμη ειδικού,
- το μοντέλο ισχυροποίησης (*the empowerment model*): το οποίο αποδίδει στους γονείς έναν ενεργητικό ρόλο και
- το μοντέλο διαπραγμάτευσης (*the negotiating model*): στο οποίο και οι δύο πλευρές έχουν την ανάγκη της συνεισφοράς του ενός προς τον άλλο και ο κάθε ειδικός επαγγελματίας

¹Επίκουρη Καθηγήτρια Ειδικής Αγωγής, ΠΤΔΕ, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

οφείλει να έχει σαφή πληροφόρηση και πλήρη θεώρηση της κάθε οικογένειας, αλλά και να είναι ανοιχτός προς τον γονέα και να αφιερώνει χρόνο, προκειμένου να ακούει τις απόψεις του (Dale, 2000).

Στη σύγχρονη κοινωνία, η νομοθεσία αναγνωρίζει τον δυναμικό ρόλο των οικογενειών παιδιών με ε.ε.α./α. και έχει θεμελιώσει με πλήθος διατάξεων τη μορφή της συνεργασίας και της σχέσης που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στο κράτος, τους φορείς στήριξης και την οικογένεια (Τσιμπιδάκη, 2013).

Στη βιβλιογραφία αναφέρονται συχνά οι όροι «γονεϊκή εμπλοκή» και «γονεϊκή συμμετοχή», που ενώ χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι δεν είναι εννοιολογικά ταυτόσημοι. Ο πρώτος αναφέρεται στις διαδικασίες που επιτρέπουν στους γονείς να έχουν έναν ρόλο, που περιορίζεται κυρίως στην απλή παρατήρηση δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων. Ο όρος «γονεϊκή συμμετοχή» ισοδυναμεί με την ισότητα ανάμεσα στα συμβαλλόμενα μέρη (εκπαιδευτικούς/ειδικούς και γονείς) και προϋποθέτει αμοιβαίο σεβασμό, ανταλλαγή πληροφοριών, αισθημάτων, καθώς και την από κοινού συμμετοχή στη διοίκηση του σχολείου και στη λήψη αποφάσεων σε όλο το φάσμα της εκπαίδευσης. Όταν οι σχέσεις φτάσουν στο επίπεδο της συμμετοχής, μπορούμε να αναφερθούμε σε «συνεργασία» και «επικοινωνία». Στην Ελλάδα, οι προσπάθειες για συνεργασία βρίσκονται σε ένα πρώιμο αλλά και εξελικτικό στάδιο (Τσιμπιδάκη, 2013). Παράλληλα, επικρατεί καχυποψία και δυσπιστία μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών/ειδικών και η μεταξύ τους επικοινωνία είναι επιφανειακή έως ανύπαρκτη (Μπρούζος, 2004).

Η παρούσα μελέτη

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να διερευνήσει την επικοινωνία που αναπτύσσεται ανάμεσα στους γονείς παιδιών με ε.ε.α./α. και τους εργαζομένους στην ειδική αγωγή μέσα από την προοπτική των ίδιων των εργαζομένων. Ειδικότερα, εξετάζονται: η νοηματοδότηση της επικοινωνίας, η περιγραφή της επικοινωνίας: τύπος, συχνότητα, χώρος, τρόπος, ενέργειες, άτομα και θέματα επικοινωνίας, οι δυσκολίες κατά την επικοινωνία και η αντιμετώπιση των δυσκολιών, καθώς και οι προτάσεις για αποτελεσματική επικοινωνία.

Τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης είναι τα ακόλουθα:

- Πώς νοηματοδοτούν οι εργαζόμενοι στην ειδική αγωγή την επικοινωνία με τους γονείς παιδιών με ε.ε.α./α.;
- Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά της επικοινωνίας που αναπτύσσεται ανάμεσα στους εργαζομένους και τους γονείς;
- Ποια είναι τα βασικά θέματα επικοινωνίας;
- Ποιες δυσκολίες και προτάσεις δίνονται για αποτελεσματική επικοινωνία γονέων και εργαζομένων;

2. Μέθοδος

Η παρούσα μελέτη συνιστά μία ποιοτική έρευνα, που βασίστηκε σε ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους ανάλυσης των δεδομένων.

2.1 Δείγμα

Για τη συλλογή του δείγματος χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος των μη πιθανοτήτων για λόγους εύκολης πρόσβασης στο δείγμα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2014), στη δειγματοληψία μη πιθανότητας ο ερευνητής επιλέγει τα άτομα για το δείγμα, ανάλογα με το αν είναι διαθέσιμα ή όχι να συμμετάσχουν στην έρευνα.

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 60 εργαζόμενοι στον χώρο της ειδικής αγωγής, στο Νομό Δωδεκανήσου. Ειδικότερα, συμμετείχαν 27 άντρες (45%) και 33 γυναίκες (55%). Ο μέσος όρος ηλικίας των συμμετεχόντων ήταν 37.5 έτη (τ.α.=9.157). Όσον αφορά στις ειδικότητες των εργαζομένων: 21 άτομα (35%) ήταν ειδικοί παιδαγωγοί, 8 (10%) ψυχολόγοι, 4 (6,7%): φυσικοθεραπευτές/τριες, εργοθεραπευτές/τριες, φιλόλογοι ειδικής αγωγής, λογοθεραπευτές και νοσηλευτές, 2 (3,3%): κοινωνιολόγοι και γεωπόνοι, και 1 (2,7%) γυμναστής. Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει αναλυτικά τα δημογραφικά στοιχεία των εργαζομένων σχετικά με: το φύλο, την ηλικία, τον τόπο καταγωγής, την

οικογενειακή κατάσταση, την ειδικότητα, τη μονάδα εργασίας, τα χρόνια συνολικής προϋπηρεσίας, τα χρόνια προϋπηρεσίας στην ειδική αγωγή, και την επιμόρφωση στην ειδική αγωγή.

Πίνακας 1. Τα δημογραφικά των εργαζομένων που συμμετείχαν στη μελέτη (N=60)

Χαρακτηριστικά	
Φύλο	
Άνδρας	27 (45%)
Γυναίκα	33 (55%)
Ηλικία	37.5± 9.157[23-59]
Τόπος καταγωγής	
Αττική και Κεντρική Μακεδονία	23 (38.3%)
Νησιά	24 (38.3%)
Ηπειρωτική Ελλάδα	14 (23.3%)
Οικογενειακή κατάσταση	
Έγγαμος/η	36 (60%)
Άγαμος/η	24 (40%)
Ειδικότητα	
Ειδικός/ή παιδαγωγός	21 (35%)
Ψυχολόγος	8 (13.3%)
Κοινωνικός/ή λειτουργός	6 (10%)
Φυσικοθεραπευτής/τρια	4 (6.7%)
Εργοθεραπευτής/τρια	4 (6.7%)
Φιλολόγος ειδικής αγωγής	4 (6.7%)
Λογοθεραπευτής/τρια	4 (6.7%)
Νοσηλεύτης/τρια	4 (6.7%)
Κοινωνιολόγος	2 (3.3%)
Γεωπόνος	2 (3.3%)
Γυμναστής/στρια	1 (1.7%)
Μονάδα εργασίας	
Σχολική μονάδα ειδικής αγωγής	21 (35%)
Κέντρο αποκατάστασης & κατάρτισης	17 (28.3%)
Διαγνωστικό & υποστηρικτικό κέντρο	15 (25%)
Κέντρο ημερήσιας φροντίδας	7 (11.7%)
Συνολική προϋπηρεσία	7.5± 6.766[1-27]
Προϋπηρεσία στην ειδική αγωγή	4.57± 4.760[1-20]
Μεταπτυχιακές σπουδές	
Όχι	46 (76.6%)
Ναι	14 (23%)
Επιμόρφωση στην ειδική αγωγή	
Ναι	39 (65%)
Όχι	21 (35%)

2.2 Μέσα συλλογής δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε *δομημένη συνέντευξη*. Η συνέντευξη επιλέχθηκε, γιατί μέσω αυτής ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να επικοινωνεί κατά τη διάρκεια της, μπορεί να διαλευκάνει ασάφειες (Mason, 2003), να κατανοήσει τους συμμετέχοντες και να σχηματίσει μια ολοκληρωμένη άποψη γι' αυτούς (Ιωσηφίδης, 2003). Ειδικότερα, η δομημένη συνέντευξη, λειτουργεί ως ένα προφορικό ερωτηματολόγιο, μέσω του οποίου μπορούμε να συλλέξουμε ομοιόμορφα δεδομένα και στη συνέχεια, η ανάλυσή τους να είναι ευκολότερη (Παπαναστασίου & Παπαναστασίου, 2014).

Η συνέντευξη για την παρούσα έρευνα αποτελείται συνολικά από 21 ερωτήσεις:

- 5 ερωτήσεις δημογραφικών στοιχείων: ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, σπουδές/επιμόρφωση, ειδικότητα/θέση εργασίας, χρόνια προϋπηρεσίας
- 15 ερωτήσεις σχετικά με την επικοινωνία: περιεχόμενο επικοινωνίας, περιγραφή και βασικά χαρακτηριστικά επικοινωνίας, εμπόδια και προτάσεις για αποτελεσματική επικοινωνία
- 1 ερώτηση ως ελεύθερο σχόλιο.

Αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες ερωτήσεις: *Τι σημαίνει για εσάς ο όρος επικοινωνία γονέων και εργαζομένων; Οι γονείς παιδιών με ε.ε.α./α. είναι ανοιχτοί στην επικοινωνία; Υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος χώρος στον οποίο πραγματοποιείται η επικοινωνία; Εάν ναι, ποιος; Τι είδους θέματα συζητούν συνήθως οι γονείς; Νιώθετε ότι οι γονείς ακολουθούν τις υποδείξεις/συμβουλές σας; Τι θα μπορούσατε να προτείνετε, ώστε η εμπλοκή των γονέων να μετατραπεί σε αποτελεσματική επικοινωνία;*

2.3 Διαδικασία & Ανάλυση Δεδομένων

Η αρχική επικοινωνία με τους εκπαιδευτικούς γινόταν από την ερευνήτρια προς τον/τη διευθυντή/τρια της μονάδας, κατά τη διάρκεια της οποίας υλοποιούταν μία πρώτη ενημέρωση για τους σκοπούς της έρευνας και άντληση πληροφοριών για το προσωπικό και, ταυτόχρονα, ρυθμιζόταν η πρώτη επίσκεψη στην κάθε μονάδα. Στην πρώτη επίσκεψη διεξαγόταν μία γενική και ομαδική ενημέρωση σε όλο το προσωπικό. Όσοι συμφωνούσαν να συμμετέχουν, υπέγραφαν ένα έγγραφο έγκρισης συμμετοχής. Στη συνέχεια, κανονίζονταν οι ημέρες και οι ώρες συνεντεύξεων. Η συνέντευξη ήταν ατομική, διαρκούσε από 50 έως 60 λεπτά και διεξαγόταν σε ένα ήσυχο χώρο εργασίας της κάθε μονάδας. Δεν παρουσιάστηκαν ιδιαίτερες δυσκολίες στη διεξαγωγή της έρευνας, εφόσον οι εργαζόμενοι δέχονταν να συμμετάσχουν (αρνήθηκαν μόνο 5 λόγω έλλειψης χρόνου) και έδειξαν ιδιαίτερη ικανοποίηση σχετικά με το θέμα.

Η διαδικασία συλλογής των δεδομένων διήρκησε 2 ακαδημαϊκά έτη (2014 - 2016). Η ερευνήτρια διασφάλισε την ανωνυμία των συμμετεχόντων και, όταν ολοκληρώθηκε η μελέτη, δόθηκε σε κάθε μονάδα μία περίληψη των ευρημάτων με μία ευχαριστήρια επιστολή. Οι συμμετέχοντες δεν είχαν υλικές απολαβές, αλλά τους παρέχονταν συμβουλευτική στήριξη σε θέματα που τους ενδιέφεραν κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Όλες οι συνεντεύξεις μαγνητοφωνήθηκαν, απομαγνητοφωνήθηκαν αυτολεξεί και αναλύθηκαν με τη μέθοδο της αναλυτικής επαγωγικής προσέγγισης της ανάλυσης περιεχομένου (Berg, 1995). Σύμφωνα με αυτή τη μέθοδο, αναζητήθηκαν οι φράσεις-κλειδιά με βάση τη συχνότητα εμφάνισής τους. Στη συνέχεια, αυτές οι φράσεις συγκεντρώθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν σε βασικές κατηγορίες:

- Νοηματοδότηση περιεχομένου επικοινωνίας
- Περιγραφή επικοινωνίας: άτομα, συχνότητα, χώρος, μορφή-τρόπος, και ενέργειες
- Βασικά θέματα επικοινωνίας
- Εμπόδια και προτάσεις αποτελεσματικής συνεργασίας.

Η αξιοπιστία στην ανάλυση των συνεντεύξεων εξασφαλίστηκε με την παρουσία ενός ανεξάρτητου ερευνητή, ο οποίος εξέτασε τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων και επανεξέτασε τα θέματα που προέκυψαν από την ερευνήτρια έτσι, ώστε να επισημανθούν οι όποιες ασυμφωνίες ή παραλείψεις. Το ποσοστό συμφωνίας ήταν 96%.

Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων διενεργήθηκε με το στατιστικό πακέτο S.P.S.S. v.17 και της χρήσης περιγραφικής στατιστικής (Τσίμπος & Γεωργιακώδης, 2010) και του κριτηρίου χ^2 .

3. Ευρήματα

Η ανάλυση των δεδομένων κατέδειξε τα ακόλουθα ευρήματα σχετικά με τις απόψεις των εργαζομένων στην ειδική αγωγή για το θέμα της επικοινωνίας με τους γονείς παιδιών με ε.ε.α./α.:

Νοηματοδότηση περιεχομένου επικοινωνίας

Η πλειονότητα των εργαζομένων (65%) προσδιορίζει την επικοινωνία ως μία συνεχή ανταλλαγή πληροφοριών. Το 30% αναφέρει την εμπλοκή των γονέων σε δραστηριότητες της μονάδας και ένα 5% θεωρεί τη θεσμοθέτηση της εμπλοκής των γονέων (βλ. Πίνακα 2).

Πίνακας 2. Νοηματοδότηση περιεχομένου επικοινωνίας

<i>Περιεχόμενο επικοινωνίας</i>	<i>f</i>	<i>έγκυρο %</i>
Συνεχή ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ μονάδων και οικογένειας (μέσω επιστολών, αναφορών, επισκέψεων)	39	65
Προσωπική εμπλοκή των γονέων σε δραστηριότητες	18	30
Επίσημη και θεσμοθετημένη εμπλοκή των γονέων	3	5

Αναφέρουν χαρακτηριστικά κάποιοι:

- «*Η επικοινωνία είναι η συνεχής επαφή και συνεργασία με την οικογένεια, ..., όχι σποραδικά, ακόμα και τηλεφωνικά*» (ειδικός παιδαγωγός)
- «*Επικοινωνία σημαίνει να είναι εδώ ο γονέας, να νοιάζεται για το παιδί, να προσφέρει στο κέντρο...*» (κοινωνικός λειτουργός)
- «*Επικοινωνία σημαίνει συνεννόηση....*» (νοσηλεύτρια)

Περιγραφή επικοινωνίας: άτομα, συχνότητα, χώρος, τρόπος, μορφή και ενέργειες

Άτομα που επικοινωνούν και συμπεριφορά

Όσον αφορά στα άτομα που έρχονται για επικοινωνία αναφέρεται στη συντριπτική πλειονότητα η μητέρα (47, 83.3%), ενώ ο πατέρας είναι σε χαμηλότερα επίπεδα (10, 16.7%).

Στο ερώτημα εάν οι γονείς είναι συνεργάσιμοι, οι εργαζόμενοι δεν είναι απόλυτα βέβαιοι για την απάντηση, όπου επικρατεί το «μάλλον». Ειδικότερα, αναφέρουν ότι οι γονείς είναι συνεργάσιμοι ως ένα βαθμό (33, 55%), ότι οι γονείς μάλλον δεν είναι συνεργάσιμοι (20, 33.3%). Με βεβαιότητα απάντησαν 7 εργαζόμενοι, όπου 5 (8.3%) δήλωσαν ότι οι γονείς είναι συνεργάσιμοι και 2 (3.3%) ανέφεραν ότι οι γονείς δεν συνεργάζονται με αυτούς και τη μονάδα ειδικής αγωγής.

Οι γονείς, ωστόσο, εμφανίζονται να ακολουθούν τις υποδείξεις και τις συμβουλές των εργαζομένων σε μεγάλο ποσοστό 34 (56.6%), 15 εργαζόμενοι αναφέρουν ότι οι γονείς δεν ακολουθούν τις συμβουλές τους (25%), ενώ υπάρχει και η θέση ότι αυτό εξαρτάται από την οικογένεια (11, 18.3%).

Συχνότητα επικοινωνίας

Οι εργαζόμενοι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η επικοινωνία με τους γονείς τελικά γίνεται κυρίως κάποιες φορές (17, 28.3%), πολύ συχνά (14, 23.3%) ή συχνά (13, 21.7%), σπάνια (10, 16.7%) και σχεδόν ποτέ (6, 10%).

Χώρος επικοινωνίας

Όσον αφορά στο ερώτημα εάν υπάρχει συγκεκριμένος και ειδικός χώρος για την επικοινωνία με τους γονείς εντός της μονάδας σε 26 περιπτώσεις (43.3%) δεν υπάρχει ο χώρος και ανάλογα την περίπτωση διαφοροποιείται (γραφείο εργαζόμενου/διευθυντή, χώρος διδασκαλίας/αποκατάστασης, κτλ). 11 εργαζόμενοι όρισαν ως χώρο εργασίας το γραφείο εργαζομένων (18.3%), την αίθουσα διδασκαλίας (18.3%), 8 εργαζόμενοι ανέφεραν το γραφείο του εκπαιδευτικού/ειδικού (13.2%) και 4 άτομα ην αίθουσα συνεδριάσεων (6.7%).

Μορφή και τρόπος επικοινωνίας

Η μορφή που λαμβάνει η επικοινωνία είναι κυρίως η διαπροσωπική επαφή (54, 90%), ενώ ένα μικρό ποσοστό εργαζομένων (κυρίως κοινωνικοί λειτουργοί και ψυχολόγοι) ακολουθούν την επικοινωνία/επαφή στα πλαίσια ομάδων γονέων.

Ως βασικούς και αποτελεσματικούς τρόπους επικοινωνίας καταθέτουν: α) την ανταλλαγή πληροφοριών μέσω επιστολών, αναφορών και επισκέψεων (39, 65%) και β) την παρουσία και εμπλοκή των γονέων στην όλη λειτουργία των μονάδων (21, 35%).

Ενέργειες εκ μέρους των εργαζομένων

Οι εργαζόμενοι καταθέτουν ποικίλες προσπάθειες και ενέργειες για μία πετυχημένη επικοινωνία με τους γονείς παιδιών με ε.ε.α./α.. Οι κυριότερες ενέργειες και προσπάθειες που έχουν υλοποιήσει είναι κυρίως: η διαπροσωπική επαφή (12, 20%), η τηλεφωνική επικοινωνία (9, 15%). Επίσης, αναφέρονται: η ενημέρωση των γονέων, οι επισκέψεις κατ' οίκον, οι συγκεντρώσεις γονέων, και οι κοινές δραστηριότητες, κ.λ.π. Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται οι προσπάθειες για επικοινωνία εκ μέρους των εργαζομένων και των μονάδων.

Πίνακας 3. Ενέργειες εργαζομένων για επικοινωνία

<i>Ενέργειες</i>	<i>f</i>	<i>έγκυρο %</i>
Προσωπική επαφή/συζητήσεις	12	20
Τηλεφωνική επικοινωνία	9	15
Ενημέρωση των γονέων στο σχολείο/μονάδα	7	11.7
Καμία	5	8.3
Αρκετές, αλλά δεν προσδιορίζονται	5	8.3
Τηλεφωνική επικοινωνία, σημειώματα, προσκλήσεις και προσωπική επαφή	5	8.3
Ενημέρωση των γονέων πριν και μετά το σχολείο/λειτουργία μονάδας	5	8.3
Κάλεσμα των γονέων στο σχολείο/μονάδα	4	6.7
Συζητήσεις και κατ' οίκον επισκέψεις	3	5
Συγκεντρώσεις γονέων	2	3.3
Κοινές δραστηριότητες	1	1.7
Διαθέσιμος/η οποιαδήποτε ώρα για συνάντηση/επικοινωνία	1	1.7
Εβδομαδιαία επικοινωνία	1	1.7

Αναφέρουν χαρακτηριστικά κάποιοι:

- «Προτιμώ την άμεση επαφή. Επιδιώκω να βλέπω τους γονείς ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ώστε να τους ενημερώνω σχετικά με το πρόγραμμα» (λογοθεραπευτής)
- «Πλέον χρησιμοποιώ το τηλέφωνο. Επειδή πολλοί γονείς δεν έρχονται στις συναντήσεις, έχω αφήσει κάθε Παρασκευή κάποιο χρόνο για τηλεφωνικές επικοινωνίες» (εργοθεραπεύτρια)
- «Εφαρμόζω όλες τις μεθόδους επικοινωνίας: διαπροσωπική, επισκέψεις κατ' οίκον, τηλεφωνική, μέηλς, ο,τιδήποτε μπορεί να με βοηθήσει να έρθω σε επαφή με τους γονείς....» (κοινωνική λειτουργός)

Βασικά θέματα επικοινωνίας

Στη συνέχεια (Πίνακας 4 & Πίνακας 5), δίνονται τα θέματα που φέρουν προς συζήτηση οι γονείς και αυτά που θεωρούν οι εργαζόμενοι ως βασικά στην επικοινωνιακή σχέση με τους γονείς.

Οι γονείς, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 4, επιζητούν επικοινωνία, ώστε να συζητήσουν θέματα με επίκεντρο το παιδί, όπως την πρόοδό του, τις προοπτικές εξέλιξης και εκπαίδευσης/αποκατάστασης. Ειδικότερα, τα θέματα που έχουν την υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης είναι: Επίδοση και πρόοδος παιδιού (22, 36.7%), μαθησιακή και συμπεριφορική πορεία παιδιού (11, 18.3%), συμβουλές εκπαίδευσης/βελτίωσης του παιδιού (10, 8.3%).

Πίνακας 4. Θέματα επικοινωνίας εκ μέρους των γονέων

Θέματα επικοινωνίας	f	έγκυρο %
Επίδοση/πρόοδος παιδιού	21	35
Μαθησιακή και συμπεριφορική πορεία παιδιού	12	20.
Συμβουλές σε θέματα εκπαίδευσης/βελτίωσης του παιδιού	10	16.7
Συμπεριφορά του παιδιού στο σχολείο/μονάδα	5	8.3
Τρόποι διαχείρισης καθημερινών προβλημάτων/συμπεριφορών	4	6.7
Πληροφορίες για κέντρα περαιτέρω εκπαίδευσης/αποκατάσταση	3	5
Λειτουργία, κανόνες, ωράριο σχολείου/μονάδας	2	3.3
Πιθανότητες ίασης παιδιού	2	3.3
Επαγγελματικές προοπτικές παιδιού	1	1.7

Καταθέτουν κάποιοι ενδεικτικά:

- «Οι γονείς κυρίως αγωνιούν για το παιδί, για το μέλλον, τι πιθανότητες βελτίωσης υπάρχουν, τι προοπτικές βελτίωσης» (ψυχολόγος)
- «Υπάρχουν συνεχή ερωτήματα σχετικά με τη θεραπεία του παιδιού, για το πότε θα περπατήσει, εάν μπορεί να αυτονομηθεί κινητικά, και γενικά, προσπαθούν να βρουν μια ελπίδα θεραπείας» (φυσικοθεραπευτής)
- «Ενδιαφέρονται πολλοί για το πώς συμπεριφέρεται το παιδί στο σχολείο. Θέλουν να γνωρίζουν πώς τα πάει με τα άλλα παιδιά, με τα μαθήματα» (ειδικός παιδαγωγός)

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται τα θέματα που αναφέρουν οι εργαζόμενοι ως ζωτικής σημασίας για επικοινωνία με τους γονείς. Αυτά είναι θέματα ενημέρωσης και πληροφόρησης σχετικά με: το Εξατομικευμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (ΕΕΠ) του παιδιού (9, 15%), την εξέλιξη του παιδιού (8, 13.3%), τη μαθησιακή εξέλιξη και τα θέματα συμπεριφοράς του παιδιού (5, 8.3%), και όλα όσα κατανοούν οι γονείς λόγω δικών τους θεμάτων (π.χ. υγείας, νοητικής κατάστασης, κ.λ.π. (4, 6.7%). Επίσης, αναφέρονται τα θέματα συμπεριφοράς και διαχείρισής τους (94, 6.7%), τα προβλήματα του παιδιού (3, 5%), και οι πληροφορίες για συμβουλευτική στήριξη οικογένειας (2, 3.3%).

Πίνακας 5. Θέματα επικοινωνίας εκ μέρους των εργαζομένων

Θέματα επικοινωνίας	f	έγκυρο %
Εξατομικευμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (ΕΕΠ) παιδιού	9	15
Εξέλιξη/πρόοδο του παιδιού	8	13.3
Μαθησιακή εξέλιξη και θέματα συμπεριφοράς	5	8.3
Όλα όσα κατανοούν	4	6.7
Θέματα συμπεριφοράς και διαχείρισής της	4	6.7
Προβλήματα/δυσκολίες του παιδιού	3	5
Πληροφορίες για συμβουλευτική στήριξη παιδιού και γονέων	2	3.3

Αναφέρουν κάποιοι χαρακτηριστικά:

- «Είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζει ο γονέας το εξατομικευμένο πρόγραμμα που εφαρμόζουμε εδώ στο κέντρο, ώστε να συνεχίζεται και στο σπίτι αλλά και σε ιδιωτικό επίπεδο» (ειδικός παιδαγωγός)
- «Πρέπει να δίνουμε τόση και τέτοια πληροφόρηση, που να μπορεί να κατανοεί ο γονιός. Υπάρχουν γονείς που έχουν πολλά νοητικά προβλήματα, με τους οποίους δεν υπάρχει κανένα κανάλι επικοινωνίας» (κοινωνική λειτουργός)
- «Οι γονείς οφείλουν να είναι ενημερωμένοι για τα προβλήματα και τις δυσκολίες του παιδιού» (νοσηλεύτρια)

Εμπόδια και προτάσεις αποτελεσματικής συνεργασίας

Στο ερώτημα εάν υπάρχουν δυσκολίες ή και εντάσεις, οι απαντήσεις μοιράζονται εξίσου.

Τα κυριότερα εμπόδια που εμφανίζονται, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 6, εντοπίζονται κυρίως στον τρόπο επικοινωνίας του σχολείου/μονάδας με την οικογένεια, καθώς και στη στάση των γονέων (με ποσοστό σε κάθε διάσταση 35%). Άλλα εμπόδια εντοπίζονται στις στάσεις των γονέων (15%), των εργαζομένων (3.3%), αλλά και στην έλλειψη διάθεσης για συνεργασία από τους γονείς (15%) και την έλλειψη χρόνου εκ μέρους των εργαζομένων (11.7%).

Πίνακας 6. Εμπόδια επικοινωνίας

<i>Εμπόδια επικοινωνίας</i>	<i>f</i>	<i>έγκυρο %</i>
Ο τρόπος επικοινωνίας του σχολείου/μονάδας με την οικογένεια	21	35
Η όλη συμπεριφορά και στάση των γονέων	21	35
Η έλλειψη διάθεσης για συνεργασία των γονέων	9	15.0
Η έλλειψη χρόνου για περαιτέρω βοήθεια από τους εργαζομένους	7	11.7
Η ίδια η στάση των εργαζομένων λόγω έλλειψης εμπειρίας στην εργασία με τους γονείς	2	3.3

Περιγράφουν κάποιοι:

- «Θέλω πολύ να ασχοληθώ με κάθε γονέα χωριστά, απλά με τόσα περιστατικά που έχουμε να αντιμετωπίσουμε, δεν προλαβαίνουμε» (νοσηλεύτης)
- «Βασικό εμπόδιο είναι οι ίδιοι οι γονείς, έχουν πολλές απαιτήσεις, και από την άλλη δεν βοηθάνε ιδιαίτερα» (κοινωνικός λειτουργός)

Οι τρόποι που προτείνονται ως αποτελεσματικοί για την επίλυση των εμποδίων της επικοινωνίας (Βλ. Πίνακα 7) εντοπίζονται κυρίως στη συζήτηση, τον διάλογο και τα επιχειρήματα από μέρους των εργαζομένων (40%), στη συζήτηση, στην κατανόηση και την ενσυναίσθηση (38.3%).

Πίνακας 7. Τρόποι που υιοθετούνται για την επίλυση των εμποδίων επικοινωνίας

<i>Τρόποι επίλυσης</i>	<i>f</i>	<i>έγκυρο %</i>
Συζήτηση/διάλογο και επιχειρήματα από μέρους μου	24	40
Συζήτηση, κατανόηση και ενσυναίσθηση	23	38.3
Υπομονή και διάλογος	4	6.7
Ανάλογα το γονέα	3	5
Με καθοδήγηση του γονέα	2	3.3
Κατανόηση	2	3.3
Δεν απάντησαν	2	3.3

Αναφέρουν ενδεικτικά:

- «Οφείλουμε να μπαίνουμε συνεχώς στη θέση του γονιού, μόνο έτσι θα επικοινωνήσουμε» (ψυχολόγος)
- «Με συζήτηση, θα υπάρξουν διαφορίες, αλλά με συζήτηση, όλα τελικά βελτιώνονται» (ειδικός παιδαγωγός)

Οι εργαζόμενοι στην πλειονότητά τους, πέρα από 12 άτομα (20%) που δεν έδωσαν κάποια πρόταση, καταθέτουν ποικίλες προτάσεις, ώστε να επιτευχθεί μία αποτελεσματική επικοινωνία. Οι προτάσεις με τα υψηλότερα ποσοστά είναι: οι γονείς να είναι πιο συνεργάσιμοι (13.3%), να παρέχουν οι ίδιοι στους γονείς πλήρη ενημέρωση και εκπαίδευση (11.7%), οι γονείς να γνωρίζουν και να εφαρμόζουν τα δικαιώματά τους (8.3%), και να υλοποιούνται ομάδες γονέων, συναντήσεις και ομιλίες (8.3%) (Πίνακας 8).

Πίνακας 8. Προτάσεις για αποτελεσματική επικοινωνία

<i>Προτάσεις</i>	<i>f</i>	<i>έγκυρο %</i>
Καμία πρόταση	12	20
Περισσότερο συνεργάσιμοι οι γονείς	8	13.3
Πλήρη ενημέρωση και εκπαίδευση γονέων	7	11.7
Οι γονείς να γνωρίζουν και να εφαρμόζουν τα δικαιώματά αλλά και τις ευθύνες τους	5	8.3
Ομάδες γονέων, συναντήσεις & ομιλίες	5	8.3
Σχέση εμπιστοσύνης	4	6.7
Εργασία με τους γονείς σε συναισθηματικό επίπεδο (προσαρμογή, αποδοχή του παιδιού)	3	5
Προγραμματισμένες επισκέψεις/συναντήσεις γονέων στο σχολείο/μονάδα με όλο το προσωπικό	3	5
Συνδρομή ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών	3	5
Σεμινάρια επιμόρφωσης των γονέων	3	5
Το σχολείο/μονάδα να αλλάξει, ώστε να υποδέχεται αποτελεσματικά τους γονείς και τα παιδιά	3	5
Θετική στάση και από τις δύο πλευρές	3	5
Επιτροπές εκπαιδευτικών/επαγγελματιών και γονέων	1	1.7

Υποστηρίζουν κάποιοι:

- «Η δημιουργία ομάδων γονέων μέσα στο κέντρο είναι μία βασική λύση για τη βελτίωση της επικοινωνίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων» (ψυχολόγος)
- «Όταν υπάρχει διάθεση και από τις δύο πλευρές, πιστεύω ότι όλα διορθώνονται» (ειδική παιδαγωγός)

Η υλοποίηση το κριτηρίου χ^2 όσον αφορά στις εξεταζόμενες διαστάσεις σε σύγκριση με βάση το φύλο έδειξε ότι οι εργαζόμενοι διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά ως προς τις παρακάτω διαστάσεις:

- Τρόποι που υιοθετούνται για την επίλυση των εμποδίων [p=.036]
- Προτάσεις για αποτελεσματική συνεργασία [p=.002]

Επίσης, βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά με βάση την ειδικότητα των εργαζομένων στις εξής διαστάσεις:

- Βαθμός συνεργασίας εκ μέρους των γονέων [p=.000]
- Συχνότητα επικοινωνίας [p=.002]
- Χώρος επικοινωνίας [p=.002]

- Τρόπος επικοινωνίας [p=.010]
- Θέματα επικοινωνίας εκ μέρους των γονέων [p=.000]
- Τρόποι που υιοθετούνται για την επίλυση των εμποδίων [p=.006]

Τέλος, εντοπίστηκε στατιστικά σημαντική διαφορά με βάση τη μονάδα εργασίας στις ακόλουθες διαστάσεις:

- Συχνότητα επικοινωνίας [p=.005]
- Χώρος επικοινωνίας [p=.014]
- Τρόπος επικοινωνίας [p=.011]
- Θέματα επικοινωνίας εκ μέρους των γονέων [p=.001]
- Θέματα επικοινωνίας εκ μέρους των εργαζομένων [p=.001]
- Τρόποι που υιοθετούνται για την επίλυση των εμποδίων [p=.008]
- Ακολουθία υποδείξεων/συμβουλών των εργαζομένων [p=.002]
- Προτάσεις για αποτελεσματική επικοινωνία [p=.000]

4. Συζήτηση

Ο στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να διερευνήσει το πώς αναπαριστούν οι εργαζόμενοι στην ειδική αγωγή τη διεργασία της επικοινωνίας με τους γονείς των παιδιών με ε.ε.α./α.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης, η πλειονότητα των εργαζομένων προσδιορίζει την επικοινωνία ως μία συνεχή επαφή και ανταλλαγή πληροφοριών. Αυτό το εύρημα συμφωνεί με τον ορισμό και το περιεχόμενο της επικοινωνίας που συνοψίζεται ως η μετάδοση ή ανταλλαγή σκέψεων, απόψεων και πληροφοριών μέσω του προφορικού ή γραπτού λόγου ή μέσω συμβόλων (Berger, 2004: 192). Παράλληλα, οι εργαζόμενοι δίνουν και άλλες διαστάσεις της επικοινωνίας και αυτό επιβεβαιώνει τη βιβλιογραφία που επισημαίνει ότι η έννοια της επικοινωνίας είναι πολυδιάστατη και αποτελεί ένα μεγάλο ερευνητικό πεδίο στις ανθρώπινες σχέσεις (Λαλούμη-Βιδάλη, 2008).

Όσον αφορά στην περιγραφή της επικοινωνίας, η μητέρα είναι το βασικό άτομο που έρχεται σε επικοινωνία με τους ειδικούς και αυτό συμφωνεί με τη βιβλιογραφία που αναδεικνύει τον πολυδιάστατο ρόλο της μητέρας σε μία οικογένεια παιδιού με ε.ε.α./α. (Τσαμπαρλή & Τσιμπιδάκη, 2011).

Οι εργαζόμενοι δεν απαντούν με βεβαιότητα για το εάν οι γονείς είναι τελικά συνεργάσιμοι, ωστόσο δηλώνουν ότι οι γονείς εμφανίζονται να ακολουθούν τις υποδείξεις και τις συμβουλές των εργαζομένων σε μεγάλο ποσοστό. Προφανώς, το μοντέλο του ειδικού εξακολουθεί να υπάρχει στην ελληνική πραγματικότητα. Όπως έχει επισημανθεί, το μοντέλο αυτό πρεσβεύει ότι ο γονέας οφείλει να ακολουθεί ευλαβικά τις υποδείξεις του επαγγελματία (Dale, 2000).

Επιπλέον, οι εργαζόμενοι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η επικοινωνία γίνεται σε τακτά διαστήματα, μολονότι δεν υπάρχει συγκεκριμένος και ειδικός χώρος. Αυτό το σημείο έρχεται σε αντίθεση με την ερευνητική πρακτική όπου επισημαίνει ότι η ύπαρξη κατάλληλου χώρου για επικοινωνία αποτελεί βασικό παράγοντα για την επιτυχία της (Dale, 2000; Τσιμπιδάκη, 2013).

Η μορφή που λαμβάνει η επικοινωνία είναι κυρίως η διαπροσωπική επαφή και ως βασικούς και αποτελεσματικούς τρόπους επικοινωνίας καταθέτουν: α) την ανταλλαγή πληροφοριών μέσω επιστολών, αναφορών και επισκέψεων και β) την παρουσία και εμπλοκή των γονέων στην όλη λειτουργία των μονάδων. Επιπλέον, καταθέτουν ποικίλες προσπάθειες και ενέργειες για επικοινωνία. Τα ευρήματα αυτά έρχονται να πλησιάσουν τα πιο συνεργατικά μοντέλα συνεργασίας στην ειδική αγωγή, όπου αναγνωρίζεται ο ρόλος των γονέων στην όλη διεργασία (Dale, 2000).

Οι γονείς επιζητούν την επικοινωνία, ώστε να συζητήσουν θέματα με επίκεντρο το παιδί. Αυτό το εύρημα ενισχύει τη βιβλιογραφία σχετικά με τον παιδοκεντρικό χαρακτήρα των οικογενειών παιδιών με ε.ε.α./α. (Τσαμπαρλή & Τσιμπιδάκη, 2011; Τσιμπιδάκη, 2013). Από την άλλη, οι εργαζόμενοι θέτουν ως ζωτικής σημασίας θέματα επικοινωνίας πιο πρακτικά ζητήματα, όπως πρακτικές αντιμετώπισης/αποκατάστασης του παιδιού, το ΕΕΠ, αλλά και τη σημαντικότητα της κατανόησης

των μηνυμάτων τους από την πλευρά των γονέων. Αυτό άλλωστε συνάδει και με τον παρεμβατικό και υποστηρικτικό ρόλο που έχουν οι ειδικοί επαγγελματίες για την οικογένεια και το παιδί με ε.ε.α./α.

Τα κυριότερα εμπόδια που εμφανίζονται έχουν ποικίλες πηγές αιτιολογίας. Οι δυσκολίες προκύπτουν και από τους γονείς (έλλειψη διάθεσης, αρνητική στάση), τους ίδιους τους εργαζόμενους (έλλειψη εμπειρίας ή και χρόνου) αλλά και από τον τρόπο επικοινωνίας του σχολείου/μονάδας με την οικογένεια. Η πληθώρα των ανασταλτικών παραγόντων εντοπίζεται και στη βιβλιογραφία (Πολυχρονοπούλου, 2004).

Οι τρόποι που προτείνονται ως αποτελεσματικοί για την επίλυση των εμποδίων της επικοινωνίας είναι κυρίως: η συζήτηση, ο διάλογος, η κατανόηση και η ενσυναίσθηση εκ μέρους των εργαζομένων. Ως καλές πρακτικές για αποτελεσματική επικοινωνία αναφέρονται η διάθεση των γονέων για συνεργασία, η σφαιρική ενημέρωση, η εφαρμογή των δικαιωμάτων των γονέων και η υλοποίηση ομάδων γονέων, συναντήσεων και ομιλιών. Οι παραπάνω προτάσεις έρχονται να επιβεβαιώσουν τις σύγχρονες τάσεις για χτίσιμο γεφυρών επικοινωνίας αλλά και δημιουργία διαύλων επικοινωνίας (Τσιμπιδάκη, 2013), ώστε να μην αποτελούν οι γονείς και οι ειδικοί σχηματικά δίπολα αλλά συνεργατικές καταστάσεις (Παπαδοπούλου, 2005).

Τέλος, εντοπίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές ως προς την ειδικότητα και τον χώρο εργασίας σχετικά με την περιγραφή της επικοινωνίας, το εάν οι γονείς είναι συνεργάσιμοι, τα εμπόδια και τις προτάσεις για αποτελεσματική επικοινωνία. Αυτό το εύρημα επιβεβαιώνει από τη μία τη βιβλιογραφία σχετικά με τη διαφορετική θέαση, λόγω του θεωρητικού υπόβαθρου κάθε επιστήμονα και ταυτόχρονα, συνιστά και ενδιαφέρον θέμα για περαιτέρω μελέτη και έρευνα, εφόσον η συνεργασία ανάμεσα στο σχολείο, τους ειδικούς και την οικογένεια αποτελεί το κλειδί για την καλύτερη παροχή υπηρεσιών στο παιδί με ε.ε.α./α. (Case, 2000; Τσιμπιδάκη, 2013).

5. Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη έρχεται να αναδείξει τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Η πλειονότητα των εργαζομένων προσδιορίζει την επικοινωνία ως μία συνεχή επαφή και ανταλλαγή πληροφοριών, ενώ η διαπροσωπική επαφή είναι η βασικότερη μορφή επικοινωνίας που υιοθετούν.
- Η μητέρα είναι το βασικό άτομο που έρχεται πιο συχνά σε επικοινωνία με τους ειδικούς.
- Οι εργαζόμενοι δεν καταθέτουν με βεβαιότητα, εάν οι γονείς είναι συνεργάσιμοι, ωστόσο δηλώνουν ικανοποίηση σχετικά με το ότι οι γονείς ακολουθούν τις υποδείξεις και τις συμβουλές τους.
- Η επικοινωνία γίνεται σε τακτά διαστήματα, μολονότι δεν υπάρχει ειδικός χώρος.
- Εντοπίζονται ποικίλες προσπάθειες και ενέργειες για επικοινωνία.
- Βασικός άξονας επικοινωνίας είναι το ίδιο το παιδί με ε.ε.α./α. και για τους δύο φορείς επικοινωνίας με διαφορετική εστίαση ο καθένας.
- Αναφέρονται ποικίλες δυσκολίες και εμπόδια στην επικοινωνιακή διεργασία και ταυτόχρονα, προτείνονται ως αποτελεσματικοί τρόποι επίλυσης των δυσκολιών αυτών η συζήτηση, η κατανόηση και η ενσυναίσθηση.
- Βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές συγκριτικά με βάση την ειδικότητα και τον χώρο εργασίας σε παραμέτρους σχετικά με την περιγραφή της επικοινωνιακής διεργασίας.

Ολοκληρώνοντας, η εργασία αναδεικνύει την αναγκαιότητα της επικοινωνίας και έρχεται να υπογραμμίσει ότι τα καλύτερα αποτελέσματα επιτυγχάνονται, όταν οι γονείς και οι ειδικοί βασίζονται σε μια αληθινή συνεργατική σχέση. Μια επικοινωνία και συνεργασία που «προτείνει την αποδοχή των ίσων δεξιοτήτων και της εμπειρίας, και μια αίσθηση ότι κάθε συνεργάτης φέρνει κάτι διαφορετικό, αλλά ίσης αξίας στη σχέση» (Pugh, 1988, σ. 178 αναφορά Τσιμπιδάκη, 2013).

Περιορισμοί μελέτης & Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Θα ήταν χρήσιμο να επισημάνουμε τους περιορισμούς της παρούσας μελέτης: α) το δείγμα της έρευνας αποτελείται αποκλειστικά από εκείνους τους εργαζόμενους που ανταποκρίθηκαν πρόθυμα να συμμετάσχουν αφιλοκερδώς στην έρευνα και πιθανόν, είναι αυτοί που έχουν μεγαλύτερη ευελιξία και προσαρμοστικότητα στην επικοινωνία σε σχέση με εκείνους που αρνήθηκαν (05 συνολικά άτομα). Κατά συνέπεια, τα αποτελέσματα να μην ισχύουν για εργαζόμενους, που πιθανόν λειτουργούν με κλειστά όρια, β) η συλλογή των δεδομένων βασίστηκε μόνο σε ένα εργαλείο (δομημένη συνέντευξη), γ) το δείγμα ήταν από μία περιοχή της Ελλάδας. Θα ήταν προτιμότερο να είχαμε μία συγκριτική μελέτη με άλλες περιοχές και με διαφορετικά κοινωνικο-οικονομικά κριτήρια, και δ) δεν εξετάστηκαν οι απόψεις και των γονέων. Μια σύγκριση ανάμεσα στις απόψεις των γονέων και των εργαζομένων θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη.

Αναγνωρίζοντας τους παραπάνω περιορισμούς, μπορούμε να αναφέρουμε ότι τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευθούν για όλους τους εργαζόμενους σε όλες τις μονάδες ειδικής αγωγής, αλλά στο συγκεκριμένο δείγμα μελέτης. Παράλληλα, παρέχονται και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα, εφόσον η κάθε προσπάθεια έρευνας συνιστά την αρχή μίας άλλης, και αυτό άλλωστε είναι και το ουσιώδες της έρευνας: η γνώση δεν σταματά ποτέ.

Βιβλιογραφία

- Berger, E. (2004). *Parents as partners in education. Families and school working together* (6th ed.) New Jersey: Pearson Merrill Prentice Hall.
- Case, S. (2000). Refocusing on the parent: What are the social issues for parents of disabled children? *Disability & Society*, 15, 271-292.
- Γεωργίου, Σ. (2000). *Σχέση σχολείου – οικογένειας και ανάπτυξη του παιδιού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δαβάζογλου, Α., & Κόκκινος, Κ. (2003). Η σχέση του σχολείου με οικογένειες που έχουν παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 35, 97-114.
- Δασκαλάκη, Ν., Δρόσος, Β., & Κυριακίδης, Α. (2002). Συνεργασία σχολείου και οικογένειας: Θεωρητικές προσεγγίσεις, ερευνητικά δεδομένα και προτάσεις. Στο Γ. Καυάλης & Α. Κατσίκης (Επιμ.), *Σχολική γνώση και διδασκαλία στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Αναλυτικό πρόγραμμα και εκπαιδευτική πραγματικότητα* (σσ. 205-215). Πανελλήνιο Συνέδριο, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής, ΠΤΔΕ, Ιωάννινα.
- Dale, N. (2000). *Τρόποι συνεργασίας με οικογένειες παιδιών με ειδικές ανάγκες* (Μ. Αποστολή, Μτφ., & Β. Καπετανίος, Επιμ.). Αθήνα: ΕΛΛΗΝ (πρωτότυπη έκδοση 1996).
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Λαλούμη-Βιδάλη, Ε. (2008). *Ανθρώπινες σχέσεις και επικοινωνία στην προσχολική εκπαίδευση. Από την θεωρία στην πράξη*. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονες Εκδόσεις
- Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπρούζος, Α. (2004). Αντιλήψεις εκπαιδευτικών για τη συνεργασία σχολείου – οικογένειας. Ημερομηνία ανάκτησης 15 Απριλίου 2014, από http://www.pee.gr/praktika_synedrion/synedrio_athinas/thematikes_enothes/x/x/x_mp.
- Παπαδοπούλου, Μ. (2005). Μετάβαση: Ένας όρος κλειδί στις σχέσεις σχολείου – οικογένειας. *Θέματα Ειδικής Αγωγής*, 27, 3-12.
- Παπαναστασίου, Κ.Ε., & Παπαναστασίου, Κ. (2014). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (2^η εκδ.). Λευκωσία: Αυτοέκδοση.
- Πολυχρονοπούλου, Στ. (2004). Συνεργασία μεταξύ σχολείου και οικογένειας παιδιών με διαταραχές όραση: Προβλήματα και μέθοδοι αντιμετώπισής τους. *Εκπαίδευση και Επιστήμη*. Ημερομηνία ανάκτησης 10 Οκτωβρίου 2006, από <http://www.cc.uoa.gr/ptde/jouranl/greek/ISSUE1/html/polychronopoulou.html>.
- Σακελλαρίου, Μ. (2006). Η συνεργασία οικογένειας, σχολείου, κοινωνίας στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. *Παιδαγωγική Θεωρία και Πράξη*, 1, 21-37.
- Συμεού, Λ. (2003). Σχέσεις σχολείου – οικογένειας: Έννοιες, μορφές και εκπαιδευτικές συνεπαγωγές. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 36, 101-113.

- Seligman, M., & Darling, B. (2007). *Ordinary families, special children* (3rd ed.). New York: The Guilford Press.
- Τσαμπαρλή, Α., & Τσιμπιδάκη, Α. (2011). Η λειτουργία της οικογένειας με ένα παιδί με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: Μία συγκριτική μελέτη. *Ψυχολογία*, 18(3), 295-316.
- Τσιμπιδάκη, Α. (2013). *Παιδί με ειδικές ανάγκες, οικογένεια και σχολείο. Μία σχέση σε αλληλεπίδραση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Τσίμπος, Κ., & Γεωργιακώδης, Φ. (2010). *Περιγραφική και διερευνητική στατιστική. Ανάλυση δεδομένων* (τόμ. α'). Αθήνα: Σταμούλη.